

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Вострыкава А.У. (Мінськ, Білорусь)

Героі чэшскай інтэлектуальнай прозы 1970-1980-х гг. (на прыкладзе твораў М. Кундэры, Л. Вацуліка, П. Кагоўта): спроба параўнальнага аналізу

У статтці розглядаецца такі фэномэн як чэшска інтэлектуальна проза 1970-1980-х рокаў. Аналізуюцца й парівнююцца тыпы героіў в творах М.Кундэры, Л.Вацуліка та П.Кагоута, яскравіх прэставінікв цьогэ напрамку в чэшкій літэратурі.

Ключові слова: чэшска інтэлектуальна проза, тыпы героіў, Кундэра, Вацулік, Когоут.

В статье рассматривается такой феномен как чешская интеллектуальная проза 1970-1980-х гг. Анализируются и сравниваются типы героев в произведениях М.Кундэры, Л.Вацуліка и П.Когоута, ярких прэставітэлей этогэ направлэня в чэшскай літэратурэ.

Ключевые слова: чешская интеллектуальная проза, типы героев, Кундэра, Вацулік, Когоут.

In article such phenomenon is considered as the Czech intellectual prose of 1970-1980th. Are analyzed and types of heroes in M.Kundera, L.Vatsulika and P.Kogouta's products, bright representatives of this direction in the Czech literature are compared.

Key words: the Czech intellectual prose, types of heroes, Kundera, Vatsulik, Kogout.

Чэшскае літаратурнае жыццё другой паловы XX стагоддзя пад уплывам грамадска-палітычных і трагічных гістарычных падзей стала вельмі неаднародным. Нацыянальная літаратура падзялілася на тры плыні: афіцыйную, эмігранцкую і самвыдатаўскую. Яны неслі ў сабе розныя каштоўнасці, ідэйна-тэматычны змест, мелі розных герояў, рознае эстэтычнае і стылёвае напаўненне.

У межах эмігранцкай і самвыдатаўскай чэшскай літаратуры ў 1970-1980-х гг. вылучылася інтэлектуальная проза, якая выступіла супраць спрашчэння поглядаў на жыццё і змяльчэння яго праблематыкі, што было ўласціва афіцыйнай прозе сацыялістычнага рэалізму часоў нармалізацыі. Аўтары інтэлектуальнага кірунку спрабавалі ў сваіх творах узмацніць ролю аналітычных пластоў і крытычнае стаўленне да рэчаіснасці, павялічыць

ролю інтэлекту, які здольны разважаць над сэнсам чалавечай экзістэнцыі ва ўмовах таталітарызму без самападману і забабонаў.

Мэтай нашага даследвання будзе аналіз тыпаў герояў чэшскай інтэлектуальнай прозы 1970-1980-х гг. на прыкладзе твораў Мілана Кундэры, Людвіга Вацуліка і Паўла Кагоўта. Рэалізацыя гэтай мэты прадугледжвае вырашэнне шэрагу такіх задач, як характарыстыка феномену чэшскай інтэлектуальнай прозы, аналіз персанажаў твораў М.Кундэры, разгляд цэнтральнага твора Л.Вацуліка “Чэшскі соннік” у свеце заяўленай праблематыкі, аналіз мастацкага свету і герояў у творах П.Кагоўта, перадусім самага знакамітага рамана “Катка”, спроба параўнаць персанажаў ў прозе названых аўтараў.

Трэба падкрэсліць умоўнасць самой назвы вулчанага кірунку: інтэлектуальная проза. 1970-1980-я гг. прынеслі выразны падзел прозы не толькі з ідэалагічнага пункту гледжання, але з жанрава-тэматычнага і стылёвага. З’явіліся новыя тыпы герояў (“людзі на ускрайку”, “маленькі чэшскі чалавек”, “дэзарыентаваная і нонканфармісцкая моладзь” і г.д.), якім адпавядалі розныя спосабы нарацыі (“апавядальнік-усявед”, апавяданне ад першай асобы, дзённікавая форма і г.д.). Сучаснае чэшскае літаратуразнаўства вылучае шэраг накірункаў і жанрава-стылёвых мадыфікацый прозы пазначанага перыяду: псіхалагічную плынь, навукова-фантастычную, гістарычную прозу, літаратуру факта, феміністычную, вясковую, інтэлектуальную прозу і некаторыя іншыя. Інтэлектуальная проза заняла сваю нішу ў панараме тагачаснай чэшскай літаратуры. Яна ўздымала складаныя філасофскія і экзістэнцыяльныя пытанні, спрабавала вырашыць праблему існавання чалавека ў несвабодным свеце, стварыла свае тыпы літаратурных герояў. Структурна і стылева такі тып прозы прэтэндаваў (і небезпадстаўна) на ідэйна-тэматычную складанасць і фармальную шматаспектнасць. Да інтэлектуальнай прозы адносяць раманы М.Кундэры, П.Кагоўта, Л.Вацуліка, асобныя творы Л.Фукса, Э.Бонды, Ё.Шкворацкага і некаторых іншых.

У раманах М.Кундэры паступова набірае моц канфлікт чалавека і свету, паглыбляецца філасофская праблематыка. Павялічваецца інтэлектуальнасць раманаў чэшскага пісьменніка, які разам з раманным дзеяннем вялікую ролю адводзіць філасофскім і эстэтычным разважанням. Паступова яны набываюць такую ж каштоўнасць у тэксце твораў, як і раманныя гісторыі герояў. Множнасць і значнасць эсістычных пасажаў набліжае раманы Кундэры да тыпу рамана-эсэ. Папулярнасць Кундэры прынеслі філасофскія афарбаваныя апавяданні і раманы, якія мадэлявалі чалавечыя лёсы на фоне

крызісу гістарычнай свядомасці. На думку Кундэры, раман як форма вялікага патэнцыялу з'яўляецца ўвасабленнем духу комплекснасці і архітэктанічнай складанасці, што і можа стаць перадумовай для яго далейшага развіцця. У сувязі з гэтым пісьменнік акцэнтуюе ўвагу на перспектыўнасці сінтэзу ў рамане філасофіі, аповеду і снабачання, а таксама ўказвае на асобую ролю іранічных «спецыфічна раманных эсэ». Усе гэтыя элементы Кундэра актыўна выкарыстоўвае як раманіст-практык. Паэтычнае крэда пісьменніка – у выкарыстанні чатырох «кляічаў»: гульні, снабачання, думкі і часу. Гэта спрыяла таму, што творчасць Кундэры ў чэшскай літаратуры адносяць да інтэлектуальнай лініі чэшскай прозы. Сёння раманы Кундэры ўспрымаюцца як шматпланавы інтэлектуальны сінтэз, у якім спалучаюцца філасофія, гульня камбінацый, музычныя элементы і інш. Кнігі Кундэры ўвабралі і адлюстравалі гісторыю пасляваеннай Чэхіі, крызіс чалавечай экзістэнцыі і ўсё тое, што складае няўстойлівы, зменлівы і супярэчлівы ўнутраны свет чалавека другой паловы XX ст.

Галоўнымі постацямі ў Кундэры выступаюць у асноўным інтэлігенты-інтэлектуалы, здольныя асэнсоўваць і каментавалі свае гісторыі. У 1970-1980-я гг. з'явіліся такія раманы, як «Жыццё ў іншым месцы», «Вальсок на развітанне», «Кніга смеху і забыцця», «Невыносная лёгкасць быцця».

«Жыццё ў іншым месцы» – гэта развітанне аўтара з лірычным успрыманням свету. Галоўны герой рамана, малады паэт Яраміл, мамчын сыноч і летуценнік, пададзены іранічна. Яго імкненне вызваліцца ад матчынага ўплыву ў спалучэнні з празмернай эмацыянальнасцю прыводзіць да таго, што Яраміл ператвараецца ў вершаплёта, прапагандыста і даносчыка, аднаго з прадстаўнікоў пасляютаўскай артадоксіі (маюцца на ўвазе падзеі 1948 г., калі Чэхаславакія стала на шлях развіцця па сталінскай мадэлі сацыялізму). Адначасова Кундэра бярэ пад сумненне міфы аб рэвалюцыі, маладосці, паэзіі, мацярынстве. Паралельна з гісторыяй жыцця Яраміла ён падае эпізоды жыццяпісу знакамітых лірыкаў (Рэмбо, Кітса, Байрана, Лермантава, Волькера і інш.), якія паходзілі з сем'яў, дзе галоўную ролю адыгрывала маці. Пісьменнік расказвае пра фантазіі Яраміла, які ўяўляе сваё другое «я» – нейкага Ксавера, эратычна ўдалага і самаўпэўненага супермэна. Няўмольная рэчаіснасць не дае здзейсніцца марам Яраміла аб славунай смерці. Яраміл памірае ад запалення лёгкіх на руках маці, так і не пераадолеўшы нарцыстычнай улюбёнасці ў свой ідэальны вобраз.

Інтэлектуальным героем наступнай кнігі Кундэры «Вальсок на развітанне» становіцца палітычны вязень Якуб, які вырашыў эміграваць. Па

дарозе на чужыну ён прыпыняецца ў невялічкім курортным мястэчку, каб развітацца са сваім сябрам, доктарам Скалам і прыёмнай дачкой Вольгай. Апошнія часы знаходжання Якуба ў горадзе становяцца скрыжаваннем лёсаў іншых герояў рамана: медсястры Ружэны, пражскага трубача Клімы, ад якога Ружэна чакае дзіця, трохі таямнічага амерыканца чэшскага паходжання Бертлефа. Якуб павінен вярнуць Скале таблеткі з ядам, якія браў перад зняволеннем. Выпадкова яны аказваюцца ў Ружэны, якая памылкова прымае іх замест заспакаяльнага. Якуб ад'язджае за мяжу, не даведаўшыся, што стаў прычынай смерці, і дарогай разважае аб нявыкарыстаных магчымасцях пры сустрэчы з прыгожай жанчынай. Раман мае складаныя лобуюныя калізіі, якія зацікавяць чытача. Асноўнымі рысамі гэтага рамана з'яўляюцца парадыйнасць, правакацыйная гульня, забытаная інтрыга. З дапамогай гэтых прыёмаў аўтар выяўляе складаныя пытанні аб сутнасці чалавечага быцця, аб пэўнай павярхоўнасці адносінаў паміж людзьмі, нярэдка заснаваных толькі на разліку, эгаізме. У рамане прасочваюцца тэмы, уласцівыя ўсёй творчасці пісьменніка: тэма фальшывай гульні, ідэнтычнасці асобы, немагчымасці донжуанства ў наш час.

У «Кнізе смеху і забыцця» Кундэра пакідае традыцыйную форму, эпічнасць і падае чытачу некалькі варыяцый гісторыі аб духоўным спусташэнні сваіх суайчыннікаў дома і на чужыне. У раман уваходзіць цэлы шэраг эсэістычных разважанняў філасофскага характару. У цэнтры ўвагі аўтара – праблема знікнення значных гістарычных падзей з памяці народа. Прадстаўнікамі такога прамывання мазгоў Кундэра называе Г. Гусака, «прэзідэнта забыцця», і Карэла Гота, «ідыёта ад музыкі». Галоўнай гераіняй кнігі становіцца Таміна, маладая ўдава, якая жыве ўспамінамі пра мужа, памершага пасля таго, як яны разам эмігравалі пасля 1968 г. у Францыю.

У 1985 г. выйшаў адзін з лепшых кундэраўскіх раманаў – «Невыносная лёгкасць быцця». Гэта шматзначны філасофскі твор аб экзістэнцыяльных і камунікацыйных праблемах сучаснага чалавека, які асэнсоўвае развіццё Чэхаславакіі пасля 1968 г. і шляхі эвалюцыі чалавецтва наогул. Гэта кніга пра доктара-інтэлектуала Томаша і яго жонку Тэрэзу, пра мастачку Сабіну і яе сябра Франца, пра каханне, здраду і эротыку, пра гісторыю, пра лёгкасць і цяжкасць, пра Ніцшэ і Парменіда, пра сабаку па мянушцы Карэнін. Лёсы і постаці сваіх герояў Кундэра падае мазаічна, адыходзіць ад храналагічнай паслядоўнасці (аб смерці Тэрэзы і Томаша чытач даведваецца ў сярэдзіне рамана). Фабульныя лініі пераплятаюцца. Філасофскае эсэ аб вечным паўтарэнні гісторыі змяняецца эстэтычнымі разважаннямі аб царстве кіча ў сучасным свеце, эратычна афарбаваныя сны, што сімвалізуюць імкненне

героя пазбавіцца ад гнёту рэчаіснасці, змяняюцца тонкімі пасажамі пра зараджэнне кахання з метафары. Раман змяшчае таксама і аўтарскія каментарыі, у якіх ён адзначае, што героі рамана – гэта яго асабістыя магчымасці, якім не дадзена было здзейсніцца. Галоўную філасофскую праблему рамана вызначае назва кнігі. Кундэра зыходзіць з антыноміі лёгкасці і цяжкасці грэчаскага філосафа Парменіда і з ідэі вечнага вяртання. Аднак ён палемізуе з двума пастулатамі. Ідэя вечнага вяртання азначае пэўную перспектыву, з яе далечыні рэчы паўстаюць у іншым, невядомым нам асвятленні і з’яўляюцца без аблегчаных акалічнасцей сваёй хуткацечнасці. Гэта палягчальная ўмова перашкаджае нам вынесці які-небудзь прысуд. Як можна асудзіць тое, што кане ў вечнасць? Зоры пагібелі асвятляюць чароўнасцю настальгіі ўсё навокал, нават гільяціну... Калі б кожнае імгненне нашага жыцця бясконца паўтаралася, мы былі б прыкаваныя да вечнасці, як Ісус Хрыстос да крыжа. Уявіць такое – жахліва. У свеце вечнага вяртання на кожным учынку ляжыць цяжар невыноснай адказнасці. Гэта прычына, з-за якой Ніцшэ называў ідэю вечнага вяртання самым цяжкім ярмом. А калі вечнае вяртанне ёсць самае цяжкае яро, то на яго фоне нашыя жыцці могуць паўстаць перад намі ва ўсёй цудоўнай лёгкасці... Ці сапраўды цяжкасць страшная, а лёгкасць чароўная? Вось у чым пытанне. Бясспрэчна адно: супрацьлегласць «цяжкасць-лёгкасць» ёсць самая загадкавая і самая шматзначная з усіх супрацьлегласцей. Усе гэтыя ідэі увасабляюцца ў вобразах названых чатырох герояў, малюнку іх жыцця і канкрэтных учынках.

Кнігі Кундэры – гэта пошук сапраўднага сэнсу і яго інтэрпрэтацыі, што для аўтара і чытача адначасова з’яўляецца цікавай інтэлектуальнай гульнёй і значным філасофска-гносеялагічным працэсам, які вядзе ў бясконцасць. Усе раманы Кундэры нічога не дэкларуюць. Яны шукаюць і ставяць пытанні. Раманіст вучыць чытача ўспрымаць свет як пытанне. У раманах Кундэры героямі становяцца інтэлігенты-інтэлектуалы, якія не могуць і не хочуць паўплываць на ход гісторыі, якія жывуць, зыходзячы з пэўных экзистэнцыяльных катэгорый, над якімі шмат рэфлектуюць.

Самым значным і дыскусійным раманам 1970-1980-х гг. Людвіка Вацуліка, празаіка і фел’етаніста, аднаго з лідэраў Пражскай вясны, з’яўляецца “Чэшскі соннік”. Раман “Чэшскі соннік” (самвыдат 1980, Таронта 1982) стаў не толькі дакументальным сведчаннем жыцця чэшскага інтэлектуала ва ўмовах таталітарнага рэжыму, але і мастацкім увасабленнем чалавечай прагі да свабоды. Гэта праяўляецца ў канфрантацыі фіктыўнай рэчаіснасці і снабчанняў. Па форме твор уяўляе сабой дзённік 1979-1980-га гг. Ён увабраў у сябе амаль штодзённыя запісы

інтэлігента, нонканфарміста Вацуліка, які становіцца галоўным героям свайго рамана, прывсечанага Іржі Коларжу, чэшскаму авангардысту другой паловы XX стагоддзя, мастаку-сюрэалісту, стваральніку паэтычнай "Групы-42". Письменнік фіксуе тое, што ён думае і адчувае, піша пра рэальных гістарычных асоб, письменнікаў, мастакоў, крытыкаў, пра сваіх родных. Адметнасць гэтага твора ў тым, што рэальныя асобы паказаны як персанажы твора, яны набываюць падобу літаратурных герояў. Вацулік расказвае пра сваю жонку Магду, сыноў Яна і Ондраша, сваю каханку Гелену, якая з'язджае ў Вену. Яшчэ адзін пласт аповеду стварае аўтарская дзейнасць па арганізацыі самвыдацкага выдавецтва "Петліцэ": у кнізе падрабязна апісваюцца праблемы, якія Вацулік меў з рукапісамі, з людзьмі і г.д. Значнае месца займаюць у рамне сустрэчы з сябрамі і сяброўкамі: П.Кагоўтам, І.Клімам, К.Пецкай, Е.Кантуркавай і іншымі. Усё гэта забароненыя ў тыя часы прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі. Письменнік адлюстравваў быццё дысідэнцкіх колаў, да якіх сам належыў. У той жа момант у рамане, згадваючы свой палемічны артыкул, Вацулік піша, што адзінае, што ён меў на мэце, дык гэты выйсці з дысідэнцкага кола [8, 25]. Твор нельга ўспрымаць як выключна дакументальную прозу альбо літаратуру факту, якая існавала ў чэшскай літаратуры. Гэта менавіта раман у дзённікавай форме, у якім вялікую ролю адыгрываюць снабчання, суб'ектыўныя ацэнкі, аўтабіяграфічны матэрыял. Раманная канва сінкрэтычная. Свае рэальныя ўражанні аўтар стылізуе пад дзённікавыя запісы, якія таксама даволі разнародныя з жанравага пункту гледжання. Можна знайсці элементы любоўнага і палітычнага рамана, апісанні прыроды і батанічныя спробы героя, элементы фельетона, афарызмы і каментарыі, крытычныя разважання пра эміграцыю, тагачаснае чэшскае грамадства, экзістэнцыяльныя пасажы пра адказнасць кожнага на гэтай зямлі, лірычныя адступленні, рэпартажы з кавяран, цытаты з чужых дзённікаў і твораў, літаратуразнаўчыя пасажы, вершы, анекдоты, снабчання. Усё гэта падаецца праз прызму бачання галоўнага героя твора Людвіка Вацуліка, які разгортвае перад намі пэўную карціну свету, дае сваё бачанне стану грамадства. У чэшскай літаратурнай крытыцы гэты твор часта называюць "раманам пра раманаў", "метатэкставым маналагам", які цесна звязаны з дыялогамі, якія аўтар-апавядальнік вядзе са сваімі роднымі, сябрамі, якія ён фіксуе ў лістах, каментарыях да розных тэкстаў. Эмацыянальная палітра цэнтральнага персанажа вагаецца ад радасці да злосці, смутку, жалю. Бясспрэчна, перш за ўсё можна казаць пра самаіронію Вацуліка, скепсіс, якім ён правярае ўсе падзеі і пачуцці. Гэта

рухальнік яго актыўнасці. Герой рамана Людвік Вацулік гатовы змагацца з усім светам. Менавіта так ён знаходзіць самога сябе і месца ў жыцці. Сваю рэальнасць ствараюць у творы снабчання. “Сны атрымліваюць у кнізе Вацуліка канкрэтнае вытлумачэнне і па-свойму ілюструюць рэальнасць, а ў прыватнасці – звязанасць дзейнай асобы па руках і нагах, незапатрабаванасць яе ў дастаткова актыўным узросце. Снабчання васаўняюць “жыццё ў сабе” [2, 104]. Такім чынам, герой Вацуліка – гэта дысідэнт, які даволі скептычна ставіцца да самога феномену дысідэнцтва, аднак, у адрозненні ад герояў Кундэры, ён спрабуе супрацьстаяць таталітарнай сістэме не толькі ў сваім унутраным свеце і прыватным жыцці, але і сваёй практычнай дзейнасцю, скіраванай на адстойванне сваёй творчай і ўласнай свабоды. Ён не пасіўны, як героі раманаў Мілана Кундэры. Ён верыць у магчымасць змен і ў сваю здольнасць паўплываць на палітычную, грамадскую, гістарычную, творчую, экзістэнцыяльную сітуацыю.

Павел Кагоўт належыць да самых цікавых і дыскусійных аўтараў другой паловы XX стагоддзя ў чэшскай літаратуры. Гэта адначасова паэт, празаік, драматург, публіцыст, грамадскі дзеяч, адзін з найбуйнейшых прадстаўнікоў пакалення “Пражскай вясны”, да якога належаць і М.Кундэра, і Л.Вацулік, і Ё.Шкворацкі, і В.Гавел і інш. Пасля выкрыцця сталінізма ён мяняе свае погляды, становіцца прыхільнікам “рэфармаванага сацыялізма”, яго творчасць прызнаная і ацэнена на Захадзе, асабліва ў Германіі і Аўстрыі. Раман “Катка” – адзін з самых знакамітых і эпатажных твораў П.Кагоўта, які створаны ў “сярэднеўрапейскай мастацкай сістэме каардынат”, таму што сваёй пражскай іроніяй, чорным гумарам, гратэскам выклікае паралелі і асацыяцыі з Ф.Кафкай, Ф.Ніцшэ, з чэшскім пісьменнікам Л.Фуксам. Кагоўт яскрава адлюстроўвае, як некантралюемая таталітарная сіла ламае псіхіку індывіда, а гістарычныя падзеі замяняюць сапраўдныя матывацыі ўчынкаў фальшывымі. Кніга прысвечана Л.Вацуліку, “бацьку” чэшскага самвыдатаўскага выдавецтва “Пэтліцэ”, якое існавала ў 1970-1980-я гг. “Хачу сваім сціплым унёскам прыспець да таго, каб аднойчы ранкам мы не прагнуліся ў свеце без катаў”, – заўважае на пачатку твора сам аўтар [5, 8]. Раман П.Кагоўта “Катка” быў выдадзены Л.Вацулікам у знакамітым выдавецтве “Пэтліцэ” у 1979 г. Сюжэтна – гэта чорны раман пра школу катаў, у якім адгаляюцца механізмы ўлады, моцы і падаўлення асобы. Твор з’яўляецца гібрыдам сур’ёзнай “інтэлектуальнай” і масавай літаратуры. У яго захапляльны сюжэт, ён несвабодны ад шчырых эратычных і іншых эпатажных сцэн, але ў той жа момант пісьменнік распавядае пра сур’ёзныя праблемы, такія, як гвалт, супраціўленне асобы

ідэалагічнаму дыктату, неабходнасць асэнсавання чэшскай і еўрапейскай гісторыі і г.д. Сам П.Кагоўт пакдрэсліваў, што “Катка” напісаная пад уплывам двух аўтараў, якіх ён надзвычай паважае, – Я.Гашака і Ф.Кафкі. Такі сваеасаблівы чэшскі чорны гумар. Сенсацыйная гісторыя падаецца на мяжы нізкіх жанраў літаратуры, паколькі ў рамане шмат амаль паранаграфічных пасажаў, садысцкіх апісанняў. Але ўсё гэта цесна звязана з звычайнай праблематыкай: праблемамі пакарання смерцю, эўтаназіяй, зневажаннем улады і ўладай і іншымі. Паступова падзеі набываюць канкрэтныя часавыя і прасторавыя абрысы: узнікае тэма акупацыі і звязанай з ёй здрадай, інсцэніраваных палітычных працэсаў. Ідэалагічны і палітычны складнік тагачаснай Чэхаславакіі праступае праз апісання ў рамане падзеі. У творы чаргуюцца апавядальныя пласты: шмат вяртанняў у часе, уставак.

Звернемся да герояў гэтай знакамітай кнігі. Галоўны герой – кат. Гэта не нудны персанаж, які стала рэфлексуе і раскайваецца ва ўчынках. Кат Бендржых Влк – сапраўдны энтузіяст сваёй справы, прафесіянал, нават у нечым пэрт аднаго з самых старажытных рамёстваў. У Влка яно, несумненна, ператвараецца проста ў жахлівае мастацтва. А паколькі без працы ён не сядзеў, то ў жыцці гэта таксама вельмі ўладкаваны, паспяховы і нават рэспэктабельны чалавек. Яго непакоіць толькі адно – неабходнасць перадаць назапашаны вопыт і веды вучню. Асістэнт Карлічак, былы баксёр з нулявым IQ, не падыходзіць. Калега і вучань Павел Шымса, які вынайшаў цудоўную у сваім родзе “двайную шымку”, – таленавіты, мэтанакіраваны, але гэта ўжо прафесіянал, які не падыходзіць на ролю празеліта. Так зараджаецца ідэя Прафесійнага Вучылішча Катаў Выключнай Кваліфікацыі, куды па шэрагу абставін пападае юная німфа Лізінка Тіхацы, якую адхілілі гуманітарныя ВНУ і кінашкола з-за “поўнай адсутнасці мазгоў”. Аднак, сама Лізінка не клапоціцца пра будучыню. Усё вырашаюць яе бацькі. На здзіўленне Влка, аказваецца, што Лізінка – не проста смелы эксперымент, які займае месца ў гісторыі, гэта нешта значна большае. Дзяўчына створана для кар’еры Выканаўцы, што і даказваецца шэрагам падзей, якія становяцца сюжэтам гэтай незвычайнай гісторыі.

У рамане П.Кагоўта вельмі спецыфічны гумар, вялікая колькасць гістарычных справак. Твор можна ўспрымаць як палітычную сатыру, як антыўтопію, скіраваную супраць сістэмы дзяржаўнага таталітарнага гвалту. Гэта зразумела, паколькі Кагоўт пачаў пісаць “Катку” ў 1972 г., калі надзей на паступовае змякчэнне рэжыму нармалізацыі не заставалася і наперадзе згущаўся змрок. Скончаны твор быў у 1978 г., калі сам Кагоўт быў вымушаны застацца на Захадзе, а многія сябры пісьменніка аказаліся за

кратамі. Мярзотнікі кіравалі балем. Гэта свята, прапушчанае праз люстэрка гратэску, становіцца сэнсвай і сюжэтай асновай рамана. Віртуоз і энтузіяст “катніцкай справы” Бендржых Влк, у пятлі якога скончылі жыццё шматлікія “ворагі народа”, яго таленавіты спадручны Павел Шымса абнаражваюць, што перыяд “вегетарыянскай дзяржаўнай палітыкі” скончыўся. Іх праца зноў запатрабавана і вельмі цэніцца. Натхнёныя новымі перспектывамі, каты вырашаюць, што настала пара ўзняць на дастатковы ўзровень навучанне любімай прафесіі. Пара мець дыпламаваных спецыялістаў, якія прайшлі ўвесь тэарэтычны і практычны курс. “Хто хоча вешаць, павінен ведаць” [5, 75]. Прадуманы і распрацаваны праект атрымлівае падтрымку ў вярхах, і першая ў свеце навучальная ўстанова для “выканаўцаў” адчыняе дзверы для першых студэнтаў, адной з якіх і становіцца Лізінка.

Кагоўт мадэлюе фантастычную сітуацыю, якая становіцца магчымай дзякуючы рэальнасці таталітарнага рэжыму, які зрабіў гвалт галоўным спосабам камунікацыі з грамадзянамі і прывучыў грамадзян да безумоўнага адабрэння такіх метадаў. Па сваіх ідэях раман упісваецца ў межы антыўтопіі. Аднак, форма твора вельмі сваесаблівая. Раман разлічаны на шокавае ўспрыманне. Катаванне становіцца сімвалам дзяржаўнай жорсткасці і дазволенага тэрора. Гэты сімвал мае надзвычай натуралістычнае, фізічна канкрэтнае ўвасабленне ў персанажах рамана, якіх пісьменнік паказвае “за працай”. Падчас навучання прафесар Влк і дацэнт Шымса дэманструюць вялікія тэарэтычныя веды “пытачнага права”, “класічнага” і “сучаснага катазнаўства” і прыдзірліва ацэньваюць поспехі студэнтаў. Героі раскрываюцца ў правядзенні шматлікіх “акцый”, дзе яны дэманструюць высокі прафесійны ўзровень, якога дасягнулі дзякуючы шырокай практыцы. Героі-каты і “катніцкая” справа разглядаецца ў рамане з усіх магчымых пунктаў гледжання – псіхалагічнага, фізіялагічнага, тэхнічнага. “Катніцкая” дзейнасць апісваецца вельмі дакладна, у жудасных дэталях і падрабязнасцях, якія проста шакуюць чытача, але не герояў. У вусны Влка і Шымсы аўтар часта ўкладвае вялікія цытаты з мастацкай і спецыяльнай літаратуры, якія тычацца пакарання смерцю і эвалюцыі равіцця катніцкай справы. Пад назвай “Дакументы” аўтар змяшчае ў творы табліцу Влкавых і Шымсавых планаў-канспектаў.

Кожны персанаж становіцца сімвалам. Эміль Тахецы, бацька Лізінкі, доктар філалогіі і гуманіст, становіцца сімвалам інтэлігенцкай слабасці, якая падкрэсліваецца і яго мужчынскай слабасцю. Ён не згодны з катніцкім рэжымам, але здольны толькі на кароткі выбух пратэсту, за якім ідзе вяртанне да звычайнай пакорлівасці. Яго незадаволеная і пажадлівая жонка Люцыя – гэта тая “абслуга” і апора рэжыма, якая імкнецца далучыцца да

ўлады, гатовая разбэшчваць і разбэсціцца. Їх пятнаццацігадовая дачка Лізінка, катка, галоўная герайна рамана, – загадкавая ў сваёй анельскай прыгажосці і бессэнсоўная істота, па-дзяцяму жорсткая, па-дзіцячаму паслухмяная. Яна ўвасабляе ў сабе пакорны і неразважаючы народ, на які скіраваныя нястрымныя жаданні ўлады. Лізінка можа ўспрымацца як сімвал народа згвалтаванага і народа, якога навучылі гвалту. Гэта народ, які адначасова высупае і катам, і ахвярай. Вобраз Лізінкі нясе ў сабе маральную абыякавасць і цыннізм. Ёю маніпулююць, але і сама дзяўчына абсалютна не цікавіцца акаляючымі яе людзьмі і падзеямі. Ва ўсім рамане ёй належыць толькі адзін апошні сказ, калі яна ацэньвае свае дзеянні каткі пры пакаранні Шымсы. Кагоўт у рамане “Катка” ў параўнанні з Кундэрай і Вацулікам больш жорсткі, крытычны. Гэтаму адпавядае і яго канцэпцыя персанажаў: вобразы герояў гратэскавыя, іх тыпы выведзеныя з рэальнай сістэмы каардынат, наўмысна акцэнтуюцца пэўныя “тэатральныя” рысы.

Такім чынам, можна зрабіць высновы пра тое, што раманы Кундэры, Вацуліка, Кагоўта напісаны на адным матэрыяле – гэта жыццё людзей у несвабодным таталітарным грамадстве і спробы прыстасавацца да такога жыцця, выбудаваць сваю сістэму паводзін у пэўнай экзістэнцыяльнай сітуацыі. У асноўным героямі твораў усіх названых аўтараў становяцца інтэлігенты. Мастацкі свет Кундэры і Вацуліка ўспрымаецца як рэальны, Кагоўт мадэлюе фантастычную, гратэскую сітуацыю, якая, ў рэшце рэшт, можа інтэрпрэтавацца алегарычна. Адрозніваюцца тыпы герояў у раманах: у Кундэры – гэта пасіўныя інтэлектуалы, якія рэфлектуюць над сэнсам быцця, гісторыі свайго народа і чалавецтва ўвогуле, разважаюць над філасофскімі і культуралагічнымі праблемамі; у Вацуліка галоўны герой займае даволі актыўную грамадзянскую пазіцыю, спрабуе знайсці сябе і праз рэфлексію, і праз дзеянне; у Кагоўта – героі-сімвалы, якія адназначныя ў сваёй інтэрпрэтацыі і нясуць вельмі канкрэтныя пасылы для чытача.

ЛІТАРАТУРА:

1. *Кундэра М.* Книга смеха и забвения / М.Кундэра.— СПб.: Азбука-классика, 2007.—344 с.;
2. *Шабловская И.* «Чешский сонник» Пражской весны (специфика художественной образности) / И. Шабловская // Политика и поэтика. Сборник статей. М., 2000. – С.103-109;
3. *Hlasý nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře.* - Praha, 1991. - 142 s.;
4. *Chvatík K.* Český snář Ludvíka Vaculíka / K.Chvatík // *Melancholie a vzdor.* - Praha, 1992. - 272 s.;
5. *Kohout P.* Katyně / P.Kohout. – Praha, 1990. - 352 s.;
6. *Kundera M.* Valčík na roylovčenou / M.Kundera.—Brno: Atlantis, 1997. - 248 s.;
7. *Kundera M.* Nesnesitelná lehkost bytí / M.Kundera.—Brno: Atlantis, 2007. - 344 s.;
8. *Vaculik L.* Český snář / L. Vaculik.—Brno: Atlantis, 1992. - 485 s.